

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN YÖNETMENİ
(SORUMLU)

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Kadriye AVCI ERDEMLİ

EDİTÖR

Kerime CESUR

kerime.cesur@gmail.com
dergi@istanbulmuftulugu.gov.tr

YAYIN EKİBİ

Abdülkerim YATĞIN
Davut ÖZGÜL
Emine ARSLAN
E. Betül ÇAKIRCA
Kadir ÖZTÜRK
Kâmil BÜYÜKER
Kerime CESUR
Mehmet YÜKSEL
Tuğba YALÇIN
Tuba ER SERTEL
Uğur YILMAZ
Yunus KAPLAN

TASHİH

Dr. A. Cüneyt KÖKSAL

FOTOĞRAF

Gezgin Kültür Dergisi Arşivi

KAPAK

Minyatür: Nusret ÇOLPAN

BASIM YERİ

TDV Yay. Matbaası
Ostim Örnek San. Sit. 1. Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31
ISSN: 1308-9595

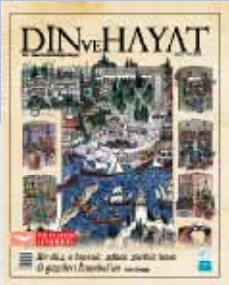
DAĞITIM

Osman SARIKÖSE

TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1.Şb.
Klodfarer Cad. No:14/1 Divanyolu
Eminönü/İSTANBUL

Tel: (0212) 518 46 04 • Faks: (0212) 518 83 07

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu şehre bir sunuş yazmak için yeterli kelimelere sahip değilim. Yıllar önce üniversiteye geldiğimde memleketimden ayrılmanın verdiği sızıyla hissettiğim çocukça nefretin böylesi bir aşka dönüşmesi herhalde sadece bana has bir duygu değildir. Ara Güler İstanbul'un değişiminden ıstırapla bahsediyor, kaydı gerektiren bir şeyin kalmadığından, rengimizin değiştiğinden; diğer yandan değişimin durmayacağından... Ben İstanbul'un bu halini gördüm ve eskiye duyduğum özlemle birlikte şimdiki hali ile İstanbul yine İstanbul. İstanbul hep İstanbul.

Şehirlerin kurulması uzun zamana yayılan bir olgu. İstanbul'un köklerinin yedi kat yere ve yedi kat göğe uzanır bir hal içerisinde olduğu herkesin malumu ve kabulü. İstanbul sürekli kuruluyor. Bu anlamda Sayın Baha Tanman'ın ifadesine katılmamak mümkün değil: İstanbul bir kere kurulmuş ve bırakılmış bir Venedik, bir Viyana gibi değil. Sürekli kuruluyor, sürekli canlı. Kökleri derin, her an yeni.

Bize düşen görev öğrendiğimiz, bildiğimiz, gördüğümüz, hissettiğimiz bu eskimeyen yeni şehre bir eskimeyecek tuğla ekleyebilmek.

Halil Cibran'ın *Ermiş* adlı eseri, Ermiş ile Orphalese halkı arasında geçen diyalog üzerine kurulmuştur. Eserde sevgi, aşk, hayat, Tanrı üzerine sorulan onlarca soru ile Ermiş'nin bunlara verdiği cevaplar vardır. Uzun konuşmalardan sonra topluluktan birisi;

-“Bize dinden bahset” der.

Ermiş'in cevabı:

-“Bu gün hiç başka bir şeyden söz ettim mi?” şeklinde olur.

DİN ve HAYAT Dergisi dinin hayat içindeki izlerini göstermeyi amaçlıyor. Bu sayıda İstanbul'un her yönüne küçük bir dokunuş göreceksiniz. Anlattığımız, değindiğimiz her şey inandıklarımızdır, dindir, şehirdir, hayattır. Hiçbiri ayrı, hiçbir gayri değildir.

Dosyamız o kadar yoğun ki her bir ismi buraya taşımak imkansız görünüyor. Şehirlerin kuruluş felsefesi, İstanbul'daki Sahabe kabirleri, geçmişle gelecek arasındaki İstanbul, yabancıların gözüyle İstanbul hakkındaki makalelerimiz dosyamızdan verebileceğimiz birkaç örnek. Ayrıca musikî, fotoğraf, tasavvuf, mimarî üzerine doyurucu söyleşiler bulacaksınız. Bu kadar ipucu kâfi diyerek sizleri İstanbul'u keşfe davet ediyoruz.

Emeği geçen herkese teşekkürler...

Saygılarımla
Kerime Cesur

OSMANLI MEZAR TAŞI KİTÂBELERİNİN DİLİ: “TAŞA KAZINAN TARİH”

Süleyman BERK*

MEZAR TAŞI KİTABELERİ YAPILARI İTİBARIYLA SANAT VE ESTETİĞİN KONUSU OLMUŞLARDIR. ÇOK İNCE TAŞ İŞÇİLİĞİ, ÇEŞİTLİLİK ARZ EDEN MEZAR BAŞLIKLARI, TAŞIDIKLARI EDEBÎ İFADELER VE YAZI SANATININ ÇOK GÜZEL ÖRNEKLERİNİ TAŞIMALARI ONLARI ÖNEMLİ KILMIŞTIR.

□ Dün olduğu gibi bugün de herkesin ilgisini çeken Osmanlı mezarlıkları, endamlı servileriyle, rengârenk çiçekleri ve sanat şaheseri taşlarıyla insana huzur veren mekânlardır. Eski mezarlıklarımızda ölümün insana ürperti veren soğuk yüzü görülmez. Osmanlı medeniyeti buraları birer mânevi istirahat bahçesine çevirmiştir. Mezarlıklar şehrin, dolayısıyla hayatın dışına taşınmamış, devamlı göz önünde olan yerlere yapılmıştır. Önemli kişilerin türbelerinin etrafı, cami hazireleri, bazen de mahallelerin en itibarlı mevkileri mezarlık alanı olarak tahsis edilmiştir. Bir mânada insanlar ölümleri ile birlikte yaşamış, bundan da huzur duymuşlardır. Bu sayede her gün beraber oldukları yahut önünden geçerken hayır dua ile andıkları bu mezar sakinleri, dünya telaşı içinde koşuşturan insanlara hayatın fâniliğini hatırlatarak kalıcı güzellikleri işaret etmiştir. Mezar taşına yazılan edebî ifadeler, düşürülen tarih mısraları, hayatı şuurla yaşamamanın bir ifadesi olarak görülebileceği gibi metfun olan kişi ile ilgili bilgilerin taşta kaydedilmesi sağlam bir kaynağın oluşturulmasını sağlamıştır. Meselâ Sicill-i Osmâni müellifi Mehmed Süreyyâ kitabını telif ederken büyük ölçüde mezar taşlarından faydalanmıştır.

Mezar Taşı Kitabelerinin Yapısı

Osmanlı mezar taşı kitabelerinde üç önemli özellik göze çarpmaktadır. Taş işçiliği, yazı sanatı, kullanılan dinî ve edebî ifadeler. Yazıda genellikle celî sülüs, celî

talik ve kûfinin tercih edildiği görülmektedir. Kitabelerde Osmanlı'nın önemli hattatlarının yazdığı imzalı mezar taşı kitabeleri de bulunmaktadır. Sanatta üslup sahibi hattatlar yazdıkları kitabelerin sonuna imzalarını atmışlardır. İmza sadece hattat ismi veya “bunu yazan” anlamına gelen Arapça “ketebehû” fiiliyle birlikte kullanılmıştır.

Batıda en, boy ve derinliği olan insan ve hayvan figürleri çalışılmasına karşılık, Osmanlı'da batılı anlamda bir heykel geleneği olmadığından özellikle mimari unsurlarda çok farklı bezemelere sahip taş işçiliği oldukça ileri bir seviyededir. Genelde kadın ve erkek mezar taşı olarak iki grupta toplanan bu taşlar, kendi içinde bir takım farklılıklara sahiptir. Erkek mezar taşlarında en dikkati çeken unsur sosyal statü gereği başlıklarda görülen çeşitliliktir. Buna karşılık kadın mezar taşlarında daha çok kadın zerâfetini yansıtan çiçek motifleri bulunmaktadır.

Mezar taşı kitabeleri yapı itibarıyla (farklı tasnifler yapılabilirse de) şu bölümlere ayrılabilir: Başlık ve Sembol, Serlevha, Kimlik, Dua, Tarih. Bu tasnifteki bölümler çoğu zaman yer değiştirebildiği gibi birbiri içine yedirilmiş de olabilirler. Yine bazı taşlarda bu unsurların biri yahut ikisi yer almamaktadır. Bazılarında manzum ifadeler yer alırken bazılarında ölüm tarihi bulunmamaktadır. Ölüm gününün saatıyla verildiği mezar taşları da vardır.

*Dr., Zeytinburnu Belediyesi Kültür ve Sanat Merkezi Eğitim Danışmanı

Mezar Taşı Başlıkları

Osmanlı mezar taşlarının yapımında asıl amacın bir insan tasviri yaratmak olmadığı, aksine, o insanın payesini, daha alt katmanda kimliğini ortaya çıkarmak, kısacası taşın sahibini tanıtmak olduğu görülür. Kişinin genç yaşta öldüğünü belirten çiçek, hacı olduğunu gösteren hurma ağacı, idam edildiğini anlatan boyun kısmındaki kement, mesleklerini yansıtan tulumba, çapa, ok-yay (ki namı bir kemankeş olduğuna işaret eder) ve okur-yazarlığına delalet eden kalem-divit gibi simgelerde de, kişinin kimliği ile ilgili daha özel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden, serpuşun ve diğer simgelerin mezar taşlarındaki anlamı, son derece büyüktür. Nitekim sosyal statünün en önemli göstergesi olan kavuklar, mezar taşlarının da en belirleyici özelliği olmuşlardır.

Erkek mezar taşı kitabelerinde mevtanın sosyal hayattaki statüsünü yansıtan, başlıklar ve semboller mezar taşı kitabelerine işlenmiştir. Erkek mezar taşlarının en dikkat çeken kısmı başlıklardır. Bunlar üç kısma ayrılabilirler:

a) Kavuklar: Kallavi kavuk, mücevveze kavuk, burma sarıklı kavuk, kafesi sarıklı kavuk, kâtibi kavuk, örfi kavuk, yeniçeri başlığı.

Kavukların en eski türü, sivri ve dilimli bir külaha geniş olarak sarılmış burma destarla kuşatılanlardır. Sahibinin zenginliğinin göstergesi olarak iri sorguç kabartmaları ile süslenen bu tür kavuklar, XVI. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlar ve XVII. yüzyılın sonlarına doğru ortadan kaybolur. Ancak bu süre zarfında sultanların sandukaları üzerinde, sadrazam, vezir ve paşa gibi üst düzey devlet görevlileri ile küçük yaşta vefat eden çocukların mezar taşları ve sandukalarında kullanılan bu kavuğun geniş bir kullanıcı kitlesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zeytinburnu Mezarlıklarında bu kavuktan sadece bir tane bulunmaktadır.

Bu kavukların ortadan kalkmasından sonra görülme-ye başlanan kallavi ise aslında sadrazam, vezir ve üç tuğlu paşaların kullandığı, bir tür tören başlığı idi. Gündelik kullanımda çok az yeri bulunan bu kavuğun mezar taşlarında tamamen sembol olarak kullanıldığı görülmektedir.

Daha çok orta ve alt tabaka ulema sınıfı ve kadılar tarafından kullanılan, dilimli ve basık bir takkenin etrafına kıvrılmasına sarılan destar ile oluşturulan başlık ise herhangi bir tarikata mensup olan siviller ve dervişler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bunların farklılığı takkenin dış yüzünde dikişlerle oluşturulan ve her tarikatta farklı sayıda olan dilimlerle belli edilmiştir.

Destarının kafes biçiminde sarılmış olması nedeniyle “kafesi” olarak adlandırılan tür ise, daha çok divan ve sada-

ret kâtipleri, tevkiî, beylikçi, reisü'l-küttâb, defterdar, tersane ve darphane emini gibi hâcegân unvanına sahip kişiler tarafından kullanılmaktaydı. “Kalafat” diye adlandırılan ve üst kısmı mantar şeklinde sonlanan tür, bu modelin en belirgin örneklerinden biridir. Ancak bunun kullanımı, yüzeyi yivlerle zenginleştirilmiş düz tepeli silindirik kavuğa sahip mezar taşı türüne göre daha nadirdir. Yine bu türün içinde bulunmakla birlikte, dilimli küre şeklinde olması ile diğerlerinden ayrılan bir tür vardır ki, bu serpuşu kullanan kişilerin sosyal statüleri de farklıdır. Zira kapıkulu tabir olunan sipahiler tarafından kullanılmaktaydı. Nitekim XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren daha alt kademelerde bulunan kâtipler de bu başlığı kullanmaya başlamışlardır.

Osmanlı mezar taşlarında en sık rastlanan serpuş türü olan kâtibinin, birkaç değişik çeşidi bulunmaktadır. Bu serpuşun kullanım aralığı XVII. yüzyılın başlarından, XIX. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Bu başlığın, kâtiplerin yanı sıra, aralarında saray görevlileri, kapıkulları, değişik meslek gruplarına mensup kişiler ve hatta alt kademe din görevlilerinin de bulunduğu geniş bir kitle tarafından kullanıldığı dikkati çekmektedir.

b) Fes: Mahmûdî fes, Azîzî fes, Hamîdî fes.

c) Tarikat Tâcları: Mevlevî tâcı, Kadîrî tâcı, Nakşî tâcı, Bektaşî tâcı, Sünbüliye tâcı.

Tarikatlara ait başlıklar da ilk bakışta fark edilebilirler. Özellikle Mevlevîlerin kullandığı, etekte genişleyen, tepesi yuvarlak silindir şeklindeki sikkeler dikkat çekicidir.

Kadınların kullandığı “hotoz” adı verilen özel başlıklara gelince, genellikle basık yarım küre şeklinde olan bu başlıklar, bazen dilimli ya da halkalı olabilmekte, bazı örneklerde ise yüzeyin dönemin üslubunda desenlerle bezendiği görülmektedir. Boyun kısımları çoğunlukla çiçek demetleri ile süslenmiş olmakla birlikte, maddi gücünü yansıtmak isteyenlerin, muhtemelen hayatta iken sahip oldukları kolye, gerdanlık gibi ziynet eşyalarını mezar taşlarına nakşettirdikleri de görülmektedir. ■